

² Інститут юридичної відповідальності у демократичних правових системах: Монографія / Кол. авторів; За заг. ред. Н. М. Оніщенко. – К.: Юридична думка, 2009. – С. 24-51; 91-132.

³ Поляков А. В. Общая теория права: проблемы интерпретации в контексте коммуникативного подхода. – СПб.: Изд-во Санкт-Петербургского ун-та, 2004. – С. 581.

⁴ Общая теория права и государства. – М.: Юристъ, 2005. – С. 487-490.

⁵ Зокрема, цією проблемою займалися: М. В. Вітрук, Т. Д. Зражевська, О. С. Мордовець, Л. О. Морозова, В. М. Самсонов та інші; Див. також: Проблемы правовой ответственности государства, его органов и служащих // Государство и право. – 2000. – № 3. – С. 20-36; № 4. – С. 15-30; Мордовець А. С. Социально-юридический механизм обеспечения прав человека и гражданина. – Саратов, 1996. – С. 233; Рипинский С. Ю. Состав правонарушения как основание имущественной ответственности государства за причинение вреда предпринимателям // Правоведение. – 2001. – № 6. – С. 86-98; Административная ответственность и проблемы административного права. Четвертые Лазаревские чтения // Государство и право. – 2000. – № 10. – С. 13-42; Ореховский А. И. Основания ответственности: методологический и практический аспекты. – Новосибирск, 2003. – С. 4.

⁶ Хачатуров Р. Л., Ягутян Р. Г. Юридическая ответственность. – Тольятти, 1995. – С. 195.

⁷ Авакьян С. А. Государственно-правовая ответственность // Советское государство и право. – 1975. – № 10. – С. 18.

⁸ Зражевская Т. Д. Ответственность по советскому государственному праву // Правоведение. – 1975. – № 1. – С. 80-86.

⁹ Шон Д. Т. Конституционная ответственность // Государство и право. – 1995. – № 7. – С. 35-48.

¹⁰ Зражевская Т. Д. Реализация конституционного законодательства: проблемы теории и практики: Дис. ...д-ра юрид. наук. – Воронеж, 1999. – С. 165.

¹¹ Колосова Н. М. Конституционная ответственность в Российской Федерации. – М.: Городея, 2000. – С. 65.

¹² Виноградов В. А. Субъекты конституционной ответственности: Дис. ...канд. юрид. наук. – М., 2000. – С. 6.

Резюме

Одной из существенных проблем современной юриспруденции является проблема, связанная с обеспечением прав, свобод и законных интересов личности. Разные грани освещения этой проблематики периодически поднимались в отечественной литературе. Еще один ее срез предлагается вниманию, осмыслению и обсуждению института юридической ответственности государства перед личностью.

Summary

One of intrinsic problems of modern jurisprudence is the problem connected with maintenance of the rights, freedom and legitimate interests of the person. Different sides of illumination of this problematics periodically chocked in the domestic literature. Its one more cut is offered to attention, judgement and discussion of institute of legal responsibility of the state before the person.

Отримано 14.07.2009

О. В. КУЦІПАК

*Ольга Вікторівна Куціпак, аспірантка
Інституту держави і права ім. В. М. Ко-
рецького НАН України*

ПРАВОВЕ ЖИТТЯ ЯК САМОСТІЙНА ЮРИДИЧНА КАТЕГОРІЯ

Особливе місце серед правових категорій, які забезпечують і відображають функціонування правової держави і всього механізму дії права, займає правове життя. І це не випадково, оскільки соціально-економічне і державно-політичне життя

© О. В. Куціпак, 2009

українського суспільства все більшою мірою потребує чіткого, ефективного правового регулювання.

Правове життя містить в собі такий потенціал, який може бути використаний для вдосконалення правового регулювання, стимулюватиме прийняття таких правових актів, які найбільшою мірою врахують тенденції, можливості, потреби суспільства, держави та особи. Правове життя є сукупністю всіх форм юридичного буття суспільства, котре знаходить своє відображення переважно в правових актах і правовідносинах (інших форм прояву права), характеризує специфіку і рівень правового розвитку суспільства, відношення суб'єктів до права і ступінь задоволення їх інтересів.

Метою статті є дослідження і поглиблення теоретичних засад щодо розуміння правового життя, надання їй статусу самостійної категорії через призму співвідношення з поняттями «правової форми», «правової системи», «правової політики», «механізму правового регулювання».

Для досягнення поставленої мети необхідно дослідити, визначити та науково обґрунтувати поняття та сутність правового життя, як сукупність всіх форм юридичного буття зі всіма її позитивними та негативними проявами.

Науковий вклад в аналіз та дослідження правового життя, як науково-практичної проблеми, зроблено у статтях: О. В. Малько, М. І. Матузова, В. А. Затонського, А. Е. Михайлова, В. В. Трофимова. Зазначена проблема тією чи іншою мірою досліджувалася у роботах таких вчених як Р. Ієринг, В. Бабаєв і В. Баранов, Н. Гредескул.

Формування правової державності, демократичного суспільства, проведення судової та адміністративної реформи, подолання правового нігілізму, підвищення політико-правової активності та ініціативи громадян дозволить реалізувати державні функції та складні соціально-економічні завдання, подолати різного роду конфлікти та проблеми. Зазначені фактори впливають на необхідність встановлення не тільки формального, а й реального існування правового життя, зумовлюють актуальність теми та необхідність аналізу зазначеного феномена на загальнотеоретичному рівні.

Методологічну основу роботи складає сукупність принципів, загальнонаукових і спеціально-галузевих методів правового пізнання дійсності. У процесі дослідження було використано положення сучасної теорії пізнання і загальні положення теорії держави і права, застосовано історико-правовий, формально-логічний, системно-структурний, порівняльний та інші сучасні методи наукового пізнання.

Правове життя як форма буття права на сьогодні є практично невивченою, не дивлячись на те, що зазначений термін можна зустріти в літературі XIX століття. Зазначений феномен використовувався без наукового обґрунтування його особливостей, природи та структури.

Так німецький правознавець Р. Ієринг підкреслював, що «життя права є боротьба, боротьба народів, державної влади, станів, індивідуумів ... Загалом життя права виявляє безупинну боротьбу і працю цілого народу, яке представляє діяльність самого народу в сфері економічного і розумового виробництва»¹.

Представники соціологічної школи права вважали за необхідне аналізувати правове життя, перш за все через призму відповідних юридичних актів (не лише законів і підзаконних актів, а й судових і адміністративних рішень, документів). Найголовніше джерело вивчення «життя права» Е. Ерліх бачить у сучасному документальному дослідженні: «навіть єдиний погляд на сучасне правове життя показує, що над ним в переважній частині панує не закон, а ділові документи»².

В. Бабаєв і В. Баранов характеризують правове життя «як сукупність видів і форм конструктивної спільної діяльності людей у сфері права, котра спрямована на забезпечення умов і засобів існування, реалізацію індивідуальних і суспільних потреб, інтересів та цінностей»³.

У XX столітті поняття «правове життя» знаходить своє відображення в юридичній літературі. Слід підкреслити, що його використовували О. В. Малько, М. І. Матузов, В. А. Затонський, А. Е. Михайлова, В. В. Трофимов. На нашу думку, найбільш вдалими є трактування цього поняття, що надається О. В. Малько: «це форма соціального життя, що виражається в переважно в правових актах і правовідносинах, характеризує спе-

цифіку і рівень правового розвитку певного суспільства, відношення суб'єктів до права і міру задоволення їх інтересів»⁴.

Грунтовний аналіз поняття «правове життя» в термінології правової науки сприятиме повнішому і всебічному вивченню аспектів функціонування правової системи. Завдяки цьому на тлі правового життя можна буде реально зіставити цілі правової політики з потребами і інтересами індивіда, соціальної групи, суспільства, в цілому виявити чинні та недіючі правові акти.

Правове життя є не тільки формою, складовою частиною соціального життя, а й особливими різновидом суспільного життя; такою сферою соціального життя, яка включає певну сукупність юридичних чинників, містить комплекс усіх правових явищ, як позитивних, так і негативних. Серед позитивних слід відокремити: саме право, яке відображає права людини, ідеї справедливості, гуманізму, свободи; вся правова система; механізм правового регулювання; правові акти (правомірні дії, їх результати, юридичні документи); юридичні вчинки; події як юридичний факт; правові режими і їх складові, первинні юридичні засоби; правовідносини і юридична практика; правосвідомість і правова культура; законність і правопорядок; юридична наука і освіта.

Негативні чинники – це в основному протиправні явища (злочини та інші правопорушення; їх суб'єкти і кримінальні структури; корупція, зловживання, деформація правосвідомості, що виражається, зокрема, в правовому нігілізмі, ідеалізмі, популізмі; помилки в праві, які перешкоджають позитивній юридичній діяльності⁵.

Слід підкреслити, що правове життя як юридична категорія охоплює всю сферу буття права зі всіма перерахованими вище його проявами та чинниками⁶.

Правове життя як феномен соціальної реальності самодостатній через свою автономність, оскільки через свої внутрішні джерела перетворює позитивне право в ефективний інструмент правової дії, встановлює необхідні комунікаційні зв'язки між самими соціальними суб'єктами і правовою нормою.

Поняття «правове життя» є загальнотеоретичним за своєю сутністю, узагальнює різні галузеві види правового життя. Для більш виваженого розуміння категорії «правове життя» необхідно з'ясувати його співвідношення, діалектику взаємозв'язків з такими поняттями, як «правова форма», «правова система», «правова політика», «механізм правового регулювання».

Насамперед, необхідно більш точно визначити об'єм цих понять, їх структурно-змістовну характеристику та функціональне призначення. Зазначені категорії, будучи значною мірою однопорядковими, розрізняються по теоретичному і функціональному навантаженню, об'єму та призначенню.

Найбільш близька до категорії «правове життя» «правова форма», яка використовується з метою структурування соціальних зв'язків і призначення ролі права як формально-юридичного інституту в його співвідношенні з соціально-економічним, культурним і політичним змістом.

Проте поняття «правова форма» не відображає всієї юридичної реалії, оскільки не може включати її негативну, неправомірну частину. Відображати всю юридичну дійсність – прерогатива і, власне, головне призначення лише категорії «правове життя».

Правова система створює умови для нормального функціонування правового життя, забезпечує його стабільність, нейтралізацію і витіснення негативних юридичних явищ (правопорушень, зловживань)⁷. Іншими словами, вона по відношенню до правового життя відіграє організуючу роль, додає їй певну єдність, правомірні витoki. Крім того, на сучасному етапі розвитку української державності необхідно удосконалювати і укріплювати елементи правової системи, що сприятиме збагаченню і оптимізації його правового життя.

Водночас, правова система лише складова самого правового життя, бо воно виступає показником ефективності, дієвості права і правової системи.

На нашу думку, в юриспруденції разом з категорією «правова система» необхідно використовувати і категорію «правове життя», так як саме вони багато в чому співвідносяться з такими поняттями, які існують в політології, – «політичне життя» і «політична система» (а в економічній науці поняттям «економічне життя» та «економічна система»).

Вважаємо, що категорія «правове життя» слід характеризувати та використовувати разом з категорією «правова політика».

Правова політика – це діяльність держави по створенню ефективного механізму правового регулювання, використання юридичних засобів для досягнення цілей, забезпечення прав і свобод людини і громадянина, зміцнення законності і правопорядку, формування правової держави і високої правової культури суспільства, тоді як правове життя – це одночасно витoki і сфера прояву такої політики⁸.

Правова політика містить певну стратегію і тактику розвитку правового життя, орієнтири зумовлені цілями і засобами для неї. Якщо механізм правового регулювання як категорія, покликана відображати переважно функціональну, поведінкову сторону права, процес його дії, то правове життя відображає не лише це, але й інституційні основи права.

Все викладене вище надає можливість зазначити, що найвагомішою категорією, яка дає можливість включити весь спектр статичних, динамічних нормативних і ненормативних, позитивних та негативних правових явищ, є саме понятійний апарат «правового життя».

Правове життя – єдина категорія, яка дозволяє охопити, всю сферу буття права зі всіма його позитивними і негативними проявами; це не система, а саме сукупність всіх форм юридичного буття, що включає і негативні процеси, випадкові чинники, дозволяє охопити всі аспекти і прояви права, його структуру і динаміку.

Правове життя є сферою здійснення потенціалу права, реалізації його творчої ролі, а також сукупністю форм правової активності учасників правовідносин. Як особлива теоретична конструкція, категорія дозволяє охарактеризувати і весь спектр прояву права, об'єднати формальну і змістовну сторони права, показати аспекти виникнення, розвитку правових інститутів, їх дієвість, ефективність, соціальну цінність. Саме у правовому житті може проявитися аксіологічна сторона, позитивний і негативний типи правосвідомості.

Правове життя найширше юридичне поняття, що охоплює всі без виключення правові явища, навіть ті, які опосередковано пов'язані з правом або мають до нього відношення і віддзеркалює певні цінності права:

1. «Правове життя» – загальнотеоретична за своєю сутністю категорія, що узагальнює різні галузеві види правового життя суспільства. Вона відрізняється від таких категорій, як: «правова система», «правова форма», «правова культура», «юридична надбудова», «правова політика», «механізм правового регулювання», «правове середовище», «правова дійсність», «правова реальність», «правова сфера», «правове буття», «життя права».

2. Правове життя – це така категорія, яка сприяє комплексному аналізу і віддзеркаленню всієї юридичної дійсності.

3. Категорія «правове життя» включає як позитивні, так і негативні, правові явища і процеси, надає можливості не лише охопити весь комплекс правових явищ, але й здійснити їх систематизацію; характеризує собою не лише сукупну впорядковану і невпорядковану правову дійсність, але й процес історичного розвитку права у цілому, основні етапи його еволюції.

4. Правове життя може виступати одночасно в якості основної сфери прояву правової політики, що містить в собі певну стратегію і тактику розвитку правового життя, орієнтири (цілі і засоби) для неї.

5. «Правове життя» покликано відображати не лише функціональну, поведінкову сторону права, процес його взаємодії, але й інституційні основи права, юридичні засоби, правову дійсність.

Вивчення правового життя дозволить виділити якісно новий похід, що враховуватиме раціональне, науково-обґрунтоване як в нормативному, так в іншому розумінні, механізми дії та реалізації права. Це надасть можливість більш ґрунтовно висвітлити місце і роль самого права, його цінність у правовій системі держави та суспільства.

¹ *Иеринг Р.* Борьба за право. – СПб., 1985. – С. 3.

² *Кульчар К.* Основы социологии права. – М.: Прогресс, 1981. – С. 83;

³ *Бабаев В. К., Баранов В. М., Толстик В. А.* Теория права и государства в схемах и определениях. – Н. Новгород, Юристъ, 1998. – С. 21.

⁴ *Малько А. В.* Категория «правовая жизнь»: проблемы становления // Государство и право. – 2001. – № 5. – С. 5-13.

⁵ *Малько А. В.* Правовая политика и правовая жизнь: Академический и вузовский юридический научный журнал / Федеральная ассоциация юридических вузов. – 2003. – № 3. – С. 6-15.

⁶ *Малько А. В.* Общественные науки и современность. – 1999. – № 6. – С. 65-75.

⁷ *Матузов Н. И.* «Правовая система и правовая жизнь»: теоретико-методологический аспект // Ленинградский юридический журнал. – 2004. – № 1. – С. 13.

⁸ *Малько А. В.* Правовая политика и правовая жизнь: Академический и вузовский юридический научный журнал / Федеральная ассоциация юридических вузов. – 2006. – № 2. – С. 7-20.

Резюме

В статье рассматривается новейшая категория – «правовая жизнь», как совокупность всех форм юридического бытия общества, юридических факторов, основная часть социальной жизни, комплекс позитивных и негативных правовых явлений. Исследуется соотношение и диалектика взаимосвязей правовой жизни с такими понятиями, как «правовая форма», «правовая система», «правовая политика», «механизм правового регулирования».

Summary

The newest category for the law is looked. It's a law life like the total sum of all forms of societies life legal forms, the basic part, the main part of social life, complex of positive and negative legal phenomenon's. Correlation and dialectics of intercommunications of legal life is researched with such concepts like «legal form», «legal system», «legal policy», «mechanism of the legal control».

Отримано 22.05.2009

Х. В. МАЙКУТ

*Христина Василівна Майкут, здобувач
Львівського державного університету
внутрішніх справ*

ІНСТИТУТ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЗОБОВ'ЯЗАНЬ НА УКРАЇНСЬКИХ ЗЕМЛЯХ ЗА ЛИТОВСЬКИМИ СТАТУТАМИ

Застава як вид забезпечення виконання зобов'язань є важливим цивільно-правовим інститутом у сучасних умовах, який має давнє історичне походження. Він зародився ще у стародавньому Римі, розвивався у наступних століттях. Цей інститут також властивий Литовським статутам. Оскільки правові норми забезпечення зобов'язань за Литовськими статутами застосовувалися на українських землях аж до середини ХІХ ст., тому необхідно детальніше розглянути цей цивільно-правовий інститут.

Російський дореволюційний вчений К. Анненков вважав, що під забезпеченням зобов'язань слід розуміти засоби або способи, спрямовані на зміцнення зобов'язань, тобто надання їх більшої імовірності щодо отримання за ними задоволення кредиторам¹.

Найпоширенішим видом забезпечення зобов'язань в Литовських статутах була застава. В основу правових норм, що регулювали ці відносини, передусім, була покладена рецепція Руської Правди, адже застава на українських землях сформувалася саме в часи Київської Русі².

Після входження українських земель до складу Великого князівства Литовського відбувався розвиток торгівлі, виробництва, кредитно-грошових відносин, що вимагало

© Х. В. Майкут, 2009